3.3. Numele proprii sînt în măsură, adeseori, să producă neînţelegeri, cu repercusiuni la nivelul traducerii. Fie că este vorba despre onomastice, fie că este vorba despre toponime, hidronime, oronime etc., acestea scot la iveală numeroase aspecte, printre care: practicile traducătorilor şi ale revizorilor, alături de mecanismele concrete care acţionau în procesul de traducere, utilizarea (sporadică sau constantă) a diferite surse, nivelul de cultură al traducătorilor şi, în general, al mediului căruia îi aparţineau etc. Din acest motiv, categoria numelor proprii merită a fi adusă în discuţie, spre analiză.

3.3.1.1. O confuzie dintre cele mai sugestive, dar nu mai puţin explicabilă, apare în CB, sub FA 12, 13: „apropie-se şarba se auză, numele *gintulu*", fapt care nu se întîmplă în CP: „apropie-se o şarbă să auză, numele-i *Rodi*" şi nici în textele secolului următor: „mearse o faţă se asculte, ce o chiama Rodi" (NTB), respectiv: „să apropie o slujnică să asculte, pre nume Rodi" (BB).

> Este de remarcat că, în tendinţa sa de a urma întocmai textul grecesc, BB redă gr. παιδίσκη prin *slujnică*. Este una din acele situaţii în care nu se poate aduce nici o obiecţie nici uneia din cele două traduceri, oricare dintre ele cerînd o soluţie de tip hermeneutic, aşadar mai mult sau mai puţin încărcată de subiectivitate. Gr. παῖς avea atît valoarea 'copil tînăr de sex masculin, băiat, fiu', cît şi pe cea de 'tînăr sclav sau servitor' (lucru valabil şi pentru lat. *puer*; cf. şi fr. *garçon*). În realitate, există foarte multe texte în care valoarea acestui substantiv nu poate fi cu precizie determinată, probabil şi pentru că anticii nu făceau, mereu şi în mod obişnuit, o astfel de distincţie în asemenea cazuri.

Greşeala are la bază confuzia dintre substantivul comun din slavonă **родъ** 'γένος, ἔθνος' şi numele propriu din **и мене роди**, şi se datorează neatenţiei, care a făcut ca Bratul să se orienteze ireversibil către subst. **роди**, considerat a fi comun. Faptul s-a produs pe fondul unei anume superficialităţi, întrucît declinarea a II-a, căreia îi aparţine acest substantiv, nu prezintă desinenţa *-i* decît la nominativ-vocativ plural.

3.3.1.2. De asemenea, ceea ce în CP apare redat prin „stoic filosof" (FA 17, 18), în CB pare să constituie o neînţelegere a textului de către traducător: „din stocu filosof". Se pare că, în acest caz, Bratul a luat numele *stocu* drept toponim, după cum, prin *Picuriia* (FA 17, 18) pare să fi crezut că era vorba despre un toponim, ceea ce nu se întîmplă în CP: „de la epicurii şi de la stoic filosof", în NTB: „den epicuri şi stoici filosofi" şi nici în BB: „den epicurii şi den stoici filosofi".

3.3.1.3. Vsl. **людии** redînd numele ţării, Lidia, este tradus greşit, datorită neînţelegerii, atît în CB, cît şi în CP, prin *oamini*, respectiv *oameni* (FA 16, 40), ceea ce nu se va mai întîmpla în NTB şi BB: *Lidiia*.

3.3.1.4. Sub FA 14, 24, CB prezintă *Italiă*, iar CP *Italia* redînd sl. **италиѫ**. Deşi greşeala pare a aparţine traducătorului slav[1] - întrucît este vorba despre Attalia -, mecanismul ei este acelaşi: reducerea necunoscutului la cunoscut. Şi de această dată, NTB şi BB prezintă forma corectă: *Ataliia*.

3.3.1.5. Greşit redat în limba română este şi antroponimul *Blasto*, care apare grafiat în textul slavon prin **власта**. Dincolo, aşadar, de faptul că una dintre cauzele favorizante ale greşelii stă în confuzia dintre slovele **в** şi **ѣ**, trebuie observat că, şi aici, lecţiunea textului slavon nu reuşeşte să orienteze corect pe traducător, dimpotrivă. Astfel că Bratul va traduce fragmentul de sub FA 12, 20 prin: „rugară *despunetoriul* postelnicul împăratului", în vreme ce Coresi va traduce doar „rugară postelnicul împăratului", adică eliminînd numele. NTB şi BB nu vor mai repeta greşeala: „Vlast, mai marele postealnic a lui craiu" (NTB), „Vlast, carele era preste cămara împăratului" (BB)[2].

3.3.1.6. Merită ales cel puţin un exemplu, deosebit de ilustrativ şi plin de sugestii asupra atitudinilor copiştilor faţă de text în situaţiile în care problemele de înţelegere a acestuia generează tot felul de consecinţe. Cazul este aparte deoarece este vorba despre numele unui interpunct cardinal. Grecescul Χῶρον (lat. *Caurus*) (FA 27, 12), redat în versiunea slavonă prin **хорѳ**, a fost tradus în CV prin *horu*, iar în CP prin *hor*, de asemenea, în NTB şi BB. Deşi lectura versetului nu arată cu certitudine că vreunul dintre scriptorii secolului al XVI-lea ar fi înţeles despre ce este vorba, textul lui Bratul arată că acesta a ocolit calea adoptată în celelalte două texte, adică simpla transliterare care, de altfel, nu lămurea prea mult cititorul. Este dificil de ştiut dacă preotul încearcă să lumineze problema cu mijloacele sale sau este vorba despre o înţelegere greşită a unui cuvînt, deoarece traducerea este *ocolu*. Oricum, traducătorul este lipsit mijloacele necesare, întrucît rezultatul poate fi considerat ca fiind o confuzie a numelui de tradus cu vsl. **хоръ** 'χῶρος corus'. Faptul poate surprinde întrucît termenul urmează imediat altuia, cu care se află în corelaţie, şi anume sl. **на ливѣ** 'ad africum', redat în acelaşi text prin *spre Amiazăzi*, soluţie care se va regăsi în BB. Şi de data aceasta, autorii CV, CP şi NTB optează pentru soluţia transcrierii: *liva*.

3.3.1.7. Procedeul transcrierii întocmai, fără a avea garanţia că receptorul va înţelege textul (şi fără a oferi garanţia că traducătorul şi revizorul au priceput textul), este reluat în FA 17, 19, unde vsl. **дріевѣ лядѣ**

[1] Dacă nu cumva este vorba despre o greşeală de copiere a celui care a tradus şi intercalat textul slavon.

[2] Termenul slavon **властъ** apare în *Lexiconul* lui Mardarie Cozianul, sub 438, fiind glosat *biruinţe, puteare*.

BDD-B2-16 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 19:57:23 UTC)

este redat prin *Ariei led* (CP), pentru care Bratul va încerca traducerea: *Arie lui gheaţă*. În NTB se înregistrează *Ariopag*, însă glosarea practicată aici („Ariopag iaste casa oraşului, unde să strîngea deregătorii") îndepărtează orice suspiciune referitoare la lipsa garanţiilor amintite. Precum în alte situaţii, textul BB va recurge la textul grecesc, Ἄρειον πάγον, fiind redat prin: *Arionpagon*[3]. După cum se observă, lipsit de cunoştinţe prealabile, cititorul nu se edifică prin simpla traducere, oricît de onestă şi de corectă ar fi. Această grijă pentru cititor este caracteristică NTB, care combină soluţia glosării cu cea a traducerii care trădează litera textului, dar dezvăluie şi oferă cititorului conţinuturile acestuia, în formulări care, pentru cititorul român, ating limpezimea, au calitatea brevităţii şi sînt corecte. Totodată, se încearcă astfel, să se creeze o traducere românească, oarecum conformă principiilor exprimate încă de Luther[4].

3.3.1.8. CB, CV şi CP redau în mod solidar sintagma ἄντικρυς Χίον, „contra Chium" (FA 20, 15), prin *Antichihrie*. Greşeala pare a pleca de la traducătorul textului slavon, unde apare: **въ антикиχріи.** În mod evident, nici traducătorul slav, dar nici traducătorii şi revizorii români nu au confruntat, în acest loc, textul slavon cu un altul. Greşeala va fi îndreptată în NTB şi BB, unde apare: „împrotiva Hiei", respectiv: „împrotiva Hiului".

3.3.1.9. Există unele nume compuse care reprezintă calcuri după formele slavone, la rîndul lor, şi ele nişte calcuri după formele din textul grecesc, alături de care stau calcuri care demonstrează neînţelegerea exactă a textului. Astfel CB optează pentru *Bunu-Opreaşte* (FA 27, 8) redînd sl. **добрѧ пристанішѧ**[5], în vreme ce CV traduce prin *Bunră-Pristanişte*, iar CP prin *Bunul-Răpaus*[6]. Textele NTB şi BB se situează în mod deliberat mai aproape de textul grecesc, prin: *Vad* (glosat „Era loc de-a lega corabiia. Greceaşte îl chiema acel loc Pulcru"), respectiv: *Bune Vaduri*. Alteori, necunoaşterea toponimului produce greşeli de lecţiune, cu consecinţe corespunzătoare la nivelul redării acestuia în limba română. Astfel apar: *Righiă* (CB, FA 28, 13), *Righia* (CV), dar *Turghia*, în CP, pentru *Rhegium* (în NTB romanizat *Righiia*, în BB precum în greacă - şi în slavonă -: *Righion*).

> Greşeala diaconului se poate explica prin neatenţia revizorului sau chiar a „zeţarului" deoarece este posibil ca întregul context pe care îl notase Coresi să fi fost „întru Righia" nu „în Rigia". În acest caz, se poate crede că s-a omis un *r*, de unde a apărut *întu*, după care s-a mai omis primul *i*, de unde *rgia*; în felul acesta, *întrurighia* devine *înturgia*. Faptele nu se schimbă prea mult, însă, nici printr-o explicaţie de ordin (tipo)grafic.

3.3.1.10. În „miiaşul *zborului*" (CB, FA 21, 31), „miiaşul gloateei" (CV), „miiariul spirea" (CP) probabil că ultimul text face o confuzie. Se încearcă astfel traducerea vsl. **тишникъ спирѣ**, adică χιλιᾶρχῳ τῆς σπείρης, 'tribuno cohortis', unde σπείρα, semnificînd 'cohors' este redat în slavonă prin **спира**. Opţiunea din CP este, poate, motivată de impresia că acesta este un nume propriu. Ipoteza este întărită de comportamentul celor care au lucrat la CV, deoarece aici, după secvenţa susmenţionată, se transliterează şi **спирѣ**, ceea ce înseamnă că, fie s-a subînţeles că *miiaşul* nu poate fi decît al *gloatei*, adică sintagma concepută ca unitară a fost declanşată doar de primul termen al ei, ceea ce este mai puţin probabil, fie traducerea copiată (poate una intercalată) a fost revizuită, proces în cadrul căruia s-a observat că **спирѣ**, necunoscut revizorului, nu apare, motiv pentru care a fost considerat nume propriu. Este de menţionat că acest termen nu apare în textul slavon, *gloată*, *pîlc* şi *zbor* fiind termenii care acoperă noţiunea 'cohors'.

Referitor la ceea ce apare în textele secolului următor: „căpitanul şireagului" (NTB), „căpitanul polcului" (BB), este de remarcat doar că opţiunile de aici ţin de sferele de influenţă culturală, maghiară, respectiv slavonă, cărora li se supuneau autorii celor două texte şi zonele de care aceştia aparţineau.

3.3.2. Privitor la categoria numelor proprii, după cum s-a văzut din analiza situaţiilor precedente, dificultăţile care survin au ca punct de plecare principiul de care o astfel de traducere ascultă. Altfel spus,

---

[3] Termenul a fost unul dintre cei care au dat oarecare bătaie de cap traducătorilor, modalitatea de rezolvare a problemei fiind calcul, însă unul inadecvat. După cum se ştie, *Areopagul* a fost primul tribunal atenian, înfiinţat, conform tradiţiei, de zeiţa Atena spre judecarea lui Oreste. Denumirea provine de la locul pe care a fost amplasat tribunalul (colinele lui Ares), gr. πάγος, -ου avînd sensul 'ceea ce este fix, stabil, punct de reper', de unde 'stîncă', apoi 'movilă, colină, munte'. De la sensul primordial al termenului, însă, derivase şi sensul 'obiect dur, gheaţă'. Textul slavon de la baza traducerilor româneşti din secolul al XVI-lea, spre exemplu, prezintă **дриѣвь лѣдь**, ceea ce este greşit, deoarece al doilea element avea sensul 'κρύσταλλος, glacies', şi numai acest sens. (Vezi Bailly, Miklosich; pentru caracterul mai mult sau mai puţin adecvat al formei termenilor greceşti din Miklosich, vezi Al. Gafton, *Evoluţia*, p. 297.) În acest context, nu mai este sigur nici ce s-a înţeles de către acei traducători prin primul termen.

[4] Comportamentul acesta este rarissim la autorii BB, mai ales atunci cînd este vorba de a evita termeni de origine slavă, ori greacă.

[5] Forma slavonă redă grecescul Καλοὺς λιμένας.

[6] Cea mai bună traducere apare la Coresi, traducătorul CV optînd pentru împrumut, Bratul fiind mai puţin inspirat în acest loc, dar respingînd împrumutul.

BDD-B2-16 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 19:57:23 UTC)

calea pe care merge traducătorul, împreună cu tehnica pe care acesta o aplică sînt de natură să orienteze rezultatul traducerii pe o direcţie care, o dată aplicată, într-un anumit caz concret poate sau nu să ridice felurite obstacole, insurmontabile sau nu, în calea respectivei traduceri.

3.3.2.1. Sub FA 2, 9 apare sintagma: „vietorii dintre rrîure" (CB), „cine viia între rîuri" (CP). În text este vorba despre realitatea geografică numită în mod curent (în vechime, dar şi astăzi) *Mesopotamia*. Traducîndu-se astfel forma din textul slavon: **междоу рѣчіи**, soluţia aleasă a fost aceea a calcului. La rîndul ei, forma slavonă nu este altceva decît un calc după gr. τὴν Μεσοποταμίαν, cale pe care merg şi autorii BB: „ceia ce lăcuiesc Mijlocul-Rîurilor" (BB). Spre deosebire de acestea, NTB alege o altă cale: „carii viem în Mesopotamiia" (NTB).

După cum se observă, dacă, la origine şi în limba în care s-au creat, denumirile de toponime, hidronime, oronime, onomastice etc., sînt dotate cu un sens ca orice substantiv comun, la traducere, ele pot fi traduse prin calchiere (o traducere propriu-zisă), sau pot fi redate întocmai. Pe prima cale merg CB, CP şi BB, pe cealaltă NTB. Atît timp cît, pe de o parte, calchierea respectă forma şi conţinutul expresiei din limba de origine, rezultatul nu produce tulburări în sistemul care a calchiat respectiva expresie, iar, pe de altă parte, forma rezultată în urma transliterării termenului nu trădează forma din limba de origine şi nici nu intră, cumva, în coliziune cu vreun element din limba primitoare, oricare din cele două soluţii s-ar utiliza, aceea poate fi acceptată.

Dacă, însă, avem în vedere că una dintre caracteristicile vorbitorului este de a uita conţinuturile şi de a păstra formele - şi asta chiar în limba maternă -, devine de înţeles forţa cu care acţionează tendinţa de a transla astfel de nume, dintr-o limbă străină în propria limbă, fără a acumula sensuri inteligibile, ci prin acumularea de forme care nu reprezintă mai mult decît o etichetă aplicată unei realităţi pe care acel vorbitor se simte liber să o conceapă şi interpreteze în felul său.

3.3.2.2. Alteori traducerea este explicitată în text, precum sub FA 9, 36: „Întru Iop era oarecarea uceniţă cu numele Tavita, ce spuindu grăiaşte-se Căprioara" (CB), „E întru Iopea era o uceniţă ce-i era numele Tavita, ce se spune grăiaşte-se Căprioară" (CP), „În Iopiia era o uceniţă anume Tavita (g. *Greceaşte, Dorcas*), carea, de veri tîlcui, să zice «capră sălbatecă»" (NTB), „Şi în Iopa era oarecarea ucenică, pre nume Tavitha, carea, tălmăcindu-se, să zice Căprioară" (BB). În toate versiunile, aşadar, se dă numele din text, dar se oferă şi explicaţia numelui, de fapt o glosă internă, care există în textul grecesc, preluată de cel slavon, şi apoi de cele româneşti (din textul slavon, CB şi CP, din cel grecesc NTB şi BB). Practic, autorii români (ca şi cel slav) au tradus textul aşa cum era el în sursă. Trei versete mai jos, în CB şi BB apare *Căprioara*, în CP apare *Sîrna*, adică termenul utilizat în textul slavon; acelaşi lucru îl vor face şi autorii NTB, cu deosebirea că aceştia vor nota *Dorca*, adică ceea ce apare în textul grecesc. În felul acesta CB şi, în mod surprinzător, BB se abat de la textele de la baza lor, utilizînd termenul românesc prin care se traduce respectivul nume (sau cognomen), în vreme ce CP şi NTB aleg să nu se abată de la textele pe care le traduceau şi consultau. În versetul următor, toate versiunile (româneşti şi slavonă) revin sub autoritatea textului grecesc, iarăşi utilizînd numele care apare acolo: Ταβιθά.

3.3.2.3. Sînt cazuri în care termenul de tradus avîndu-şi originea în ebraică, versiunile care urmează limbii greceşti sau unei alte limbi care a apelat la calc nu au posibilitatea de a opta, necunoscînd decît o singură formă. Astfel se întîmplă în capul 23 din *Geneză*, unde este vorba despre peştera în care a fost îngropată Sarra. În PO şi BB apar: *peşterea înduplecată* (PO, *Gen*., 23, 9) şi *peşterea îndoită* (PO, *Gen*., 23, 17) traducîndu-se astfel magh. „kettös barlang", care redă gr. τὸ σπήλαιον τὸ διπλοῦν, calchiat în BB prin: „peştira cea îndoită". Trecînd peste faptul că termenul aici redat, ebr. *Hammakpēlāh*, se referea la ţarina cumpărată de Avraam, cu tot cu o peşteră ce se afla acolo şi care va fi folosită ca mormînt, se observă cum traducerea greacă, neconfruntată cu un text ebraic, va impune această soluţie, orice posibilitate de opţiune pentru traducătorii care nu pleacă din ebraică fiind exclusă.

3.3.2.4. Alteori opţiunea există, iar alegerea se face conform principiilor de la baza versiunii repective. Sub FA 13, 6, apare un personaj numit Vari Isus (CB, CP) care, două versete mai jos, este numit „Elima vrăjitoriul" (CB, NTB, BB), dar nu şi în CP, unde acesta este numit „Elima Vîlhva", întocmai precum în textul slavon (vsl. **влъхвъ** avea sensul 'μάντις, vates; magus, incantator'). Versiunea coresiană optează pentru această soluţie, în concordanţă cu reputaţia pe care diaconul o avea de stabilit (că versiunea sa este conformă cu textul sacru, are caracter ortodox şi este lipsită de infiltraţiile occidentale ale Reformei), dar şi apelînd la limba de cultură din spaţiul ortodox[7]. Toate acestea au loc în contextul în care, imediat, în text urmează o precizare pe care diaconul o traduce, întocmai precum celelalte texte: „aşa se spune numele lui".

[7] De altfel, denumirea din CP nu era necunoscută în spaţiul românesc.

BDD-B2-16 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 19:57:23 UTC)

3.3.2.5. Urmarea fidelă a modelului asumat rămîne caracteristica BB, numele ebr. *Kirjath-Hutsoth* apare aici sub forma sintagmei din: „Şi mearse Valaám cu Valac şi veniră la *cetăţile curţilor*". (BB, *Num.*, 22, 39), deoarece textul grecesc prezintă εἰς πόλεις ἐπαύλεων.

BDD-B2-16 © 2005 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-20 19:57:23 UTC)